

J.L. MORENO

Scrieri fundamentale

**Despre psihodramă,
metoda de grup și spontaneitate**

Editor: Jonathan Fox

Traducere din limba engleză de
Ioana Maria Novac

Editori:

SILVIU DRAGOMIR
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Director editorial:

MAGDALENA MĂRCULESCU

Redactare:

SIMONA REGHINTOVSCI

Design și ilustrație copertă:

FABER STUDIO (Adelina Butnaru)

Director producție:

CRISTIAN CLAUDIU COBAN

Dtp:

OFELIA COȘMAN

Corectură:

EUGENIA ȚĂRĂLUNGĂ
RODICA PETCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MORENO, J.L

Scrieri fundamentale : despre psihodramă, metode de grup și

spontaneitate / J.L. Moreno ; trad. din lb. engleză de Ioana Maria Novac

ed.: Jonathan Fox ; cuv.-înainte de dr. Carl A. Whitaker. - București :

Editura Trei, 2024

Conține bibliografie

ISBN 978-606-40-2171-7

I. Novac, Ioana-Maria (trad.)

II. Fox, Jonathan (ed.)

III. Whitaker, Carl (pref.)

159.9

Titlul original: THE ESSENTIAL MORENO

Autor: J.L. Moreno, M.D.

Copyright © 2008 by Springer Publishing Company. All rights reserved.

Copyright © Editura Trei, 2024
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeu 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN: 978-606-40-2171-7

Cuprins

7	<i>Cuvânt-înainte, de dr. Carl A. Whitaker</i>
12	<i>Mulțumiri</i>
14	<i>Introducere</i>

PARTEA I: Generalități

31	Sistemul filosofic al lui Moreno
47	Psihodrama și sociodrama
57	Sociometria
77	Psihoterapia de grup

PARTEA a II-a: Concepte și tehnici avansate

87	Spontaneitate și catharsis
122	Conceptul de rol, o punte între psihiatrie și sociologie
132	Note asupra indicațiilor și contraindicațiilor pentru punerea în act în psihodramă
135	Tratamentul psihodramatic al psihozelor
157	Tratamentul psihodramatic al problemelor maritale
183	Predicția și planificarea reușitei în căsnicie
189	Testul sociometric
206	Metode de grupare autoritare și democratice
220	Considerații cu privire la genetică

PARTEA a III-a: Protocoale

227	Tehnici de producție psihodramatice
269	Un experiment de sociodramă și sociometrie în industrie
320	Fragmente din psihodrama unui vis

PARTEA a IV-a: Selecții autobiografice

- 349 Bărbatul cu pelerina verde
- 369 *Note*
- 373 *Biografia lui Jacob Levy Moreno*
- 379 *Bibliografie*
- 381 *Bibliografie suplimentară*

Cuvânt-înainte

Efortul de a înțelege creșterea omului ca întreg, și nu ca trup sau ca intelect, sau ca organism social a fost dificil de clarificat. Sigmund Freud, în ampla sa cercetare, s-a convins că aspectul important este individuația — că persoana devine cu adevărat ea însăși cu cât se separă mai mult de legăturile din copilărie și cu cât se autoactivează. Ani mai târziu, Fritz Kunkel a descris oarecum detaliat ceea ce el denumește evoluția „noiului” — „noi”-ul primar cu mama, cel secundar cu tatăl sau cu un altcineva semnificativ și „noi” cel terțiar, cu setul social. Astfel, copilul a trecut, dacă vrei, de la biopsihosocial (cu mama) la psihosocial (cu tatăl) și la social (cu comunitatea).

În numeroșii ani de lucru exclusiv cu familia, a devenit treptat parte a sistemului meu de convingeri faptul că procesul de creștere este unul dialectic. Nu poți deveni o persoană în adevăratul sens al cuvântului printr-un proces nesfârșit de individuație, pentru că acest lucru produce izolare. Nu poți deveni o persoană completă printr-o investire dependentă constantă în familie, pentru că acest fapt devine un fel de subjugare psihologică. De fapt, evoluția dialectică a persoanei constă într-un proces nesfârșit de simbioză și izolare, de apartenență și de sfidare sau de separare. Fiecare stare conține anxietate; fiecare face presiuni către a evada în cealaltă parte a dialecticii; nu există rezolvare. Există doar o creștere treptată a confortului în reverberațiile dintr-o stare în alta, și iar înapoi.

Jonathan Fox a depus un efort eroic de a pune laolaltă scrierile, filosofia, teoriile și realizările unui om care a contribuit din

8 plin la modul de înțelegere a acestui proces al creșterii umane — J.L. Moreno. Dr Moreno a fost una dintre personalitățile germinale în lumea psihiatriei. A fost, probabil, mai clar responsabil decât orice alt psihiatru din domeniu de mișcarea de la terapia individuală la înțelegerea componentelor interpersonale ale vieții psihologice. Jake a avut o combinație de calități hipomaniacale care l-au făcut pe Karl Menninger să aibă o contribuție atât de remarcabilă la lumea înțelegerii psihologice, creativitatea lui Picasso și trăsăturile care au făcut pe producătorii teatrului absurdului să fie atât de invazivi în lumea noastră interioară. Avea o capacitate unică de a se deschide către alții. Preocuparea sa față de spontaneitate și creativitate a fost egalată doar de dedicarea către comportament, către acțiune, și nu către cuvinte. A descoperit că suntem cu toții actori pe scena vieții, și în același timp a expus o mare parte a fobiei noastre fără margini față de scenă.

A descoperit aproape de unul singur puterea și semnificația lui „aici și acum” și a întâlnirii creative spontane, și este foarte posibil să fi fost unul dintre cei care au stat la originea mișcării care a descoperit că, de fapt, cuvintele nu sunt lucruri, ci doar simboluri. Utilizarea tiparelor din teatru — de inversare a rolului, alter ego-ul, jocul de rol și simularea rolului — a constituit momentul de început al dezvoltării unei teorii a încorporării și a punerii în scenă. A scris enorm despre luptele de grupare, triangulație, subgrupuri, alienare și dominare. A scris despre utilizarea universului social, despre muncă, despre joc, despre învățare, cetățenie și despre întregul concept de atom social și de spațiu social. A fost, de asemenea, unic prin faptul de a fi printre primii care au dezvoltat conceptul de pacient ca fiind coterapeut, mai degrabă decât victima „celui care ajută”. Prin acest proces, a transformat teoria spontaneității într-o teorie

a acțiunii. A fost extrem de semnificativ în fracturarea dogmei culturii și a modelelor înrobirii care erau programate de către familie. Nu mai târziu de 1940, a fost implicat într-un efort de a înțelege triumphiurile terapeutice în cadrul căsniciei și în interrelaționarea rolurilor în etapele premaritale, maritale timpurii și maritale târzii.

Datorită deschiderii sale și libertății pe care o avea în transcenderea procesului de trăire a momentului pe scenă, a dezvoltat capacitatea de a transcende stresul și i-a învățat pe oamenii cu care a lucrat cum să rîdă de ei înșiși (ceea ce Harold Searles numește cura pentru schizofrenie). A lucrat, într-adevăr, foarte mulți ani cu psihotici — și cu succese notabile — în spitale din întreaga țară, în ateliere, și în propriul său spital și ambulatoriu de pe malurile râului Hudson. A fost extrem de valoroasă mutarea sa de la a se concentra pe sistemul delirant și pe problemele halucinatorii ale psihoticilor către rolurile de scenă imaginare. Mai mult, tiparul său de participare includea exprimarea liberă a propriului sistem de credințe, care a făcut din activitatea sa o experiență personală pentru toți cei care erau conectați cu el.

Cartea de față nu doar înregistrează evoluția teoretică a psihodramei, sociodramei și sociometriei lui Moreno, ci și înțelegearea sa în ceea ce privește autoritatea și democrația. A extrapolat procesele dinamicii de grup la fel cum a făcut Freud în privința dinamicii individuale. Una dintre marile calități ale acestui compendium constă în prezența a numeroase eșantioane din activitatea practică a lui Moreno, citând în detaliu schimburile care au avut loc între el și eurile auxiliare, pacienții și observatorii-audiență. Statutul lui Jake în Statele Unite a fost întrucâtva limitat, din cauză că a stat o mare perioadă de timp în Europa,

10 unde este în continuare privit cu respect și reprezintă un model pentru terapia de grup din Uniunea Europeană. Era un om interesant, o combinație minunată de Genet, Fritz Redl, Freud și Picasso, iar aceasta este o carte extrem de interesantă. Nu este o lucrare obișnuită de psihiatrie, psihoterapie sau psihopatologie. Este o carte despre a trăi și despre contribuția extraordinară a unui adevărat maestru.

DR. CARL A. WHITAKER

Jonathan Fox, M.A., predă la State University din New York, Colegiul din New Paltz, unde conduce un program de Teatru pentru Educație și Servicii Umane. Este fost director editorial la *Journal of Group Psychotherapy, Psychodrama, and Sociometry*. Membru al American Society for Group Psychotherapy and Psychodrama, este formator, educator și practician certificat și a predat psihodrama în cadrul a numeroase institute din Statele Unite și din străinătate. De asemenea, este fondatorul Playback Theater (teatru playback), o abordare bazată pe punerea în scenă în mod spontan a poveștii personale.

Mulțumiri

*Această carte a beneficiat de asistența amabilă a numeroase persoane. În primul rând, doresc să prezint recunoștința mea Consiliului Executiv al Societății Americane de Psihoterapie de Grup și de Psihodramă pentru că m-au solicitat pentru realizarea acestei sarcini, în special președintelui Comitetului de Publicații, Jonathan D. Moreno, care m-a ajutat în diverse moduri. Dinah Hwakin, Fred Harris și John Pitre m-au ajutat în ceea ce privește cercetarea preliminară. Pentru ajutor bibliografic, le sunt îndatorat lui Anne Ancelin Schützenberger, Adam Blatner, Dalmiro M. Bustos, Pierre J. Fontaine, George Gazda, Ann Hale, Annette Henne, Kei Kudo Maeda, René Marineau, John Nolte, Björn K. Rasmussen, Ottavio Rosati și lui James M. Sacks. Următorii au oferit sugestii cu privire la ceea ce **reprezintă** esențialul din MORENO: Giovanni Boria, Dale Richard Buchanan, Christina Hagelthorn, Linnea Carlson-Sibelli, Elaine Eller Goldman, Marcia J. Karp și studenții ei, Yvonne Kennedy, Donnell Miller, Karen Finucane McNamara, Peter Mendelson, Ray Naar, Warren Parry, Peter Pitzele și Ken Sprague. Richard Wolfe, curator, departamentul de cărți rare și manuscrise, Biblioteca Medicală Countway, Universitatea Harvard, unde se află manuscrisele lui Moreno, a fost permanent de ajutor. Munca asistenților săi în a cataloga materialul scris de Moreno mi-au făcut lucrarea mult mai ușoară: Christopher Kraus, Joni Clouse și Pat Sherman. Îi sunt profund recunoscător lui A. Paul Hare pentru permisiunea acordată de a extrage din bibliografia lucrărilor lui Moreno, care formează baza listei de la Countway, precum și pentru sugestiile sale bibliografice. Pentru revizuirea unor părți ale manuscrisului sau a întregului manuscris, țin să le mulțumesc cât se poate*

de sincer lui Rodney E. Donaldson, editor de documente și corespondență la Gregory Bateson; lui Elaine Goldman, Ph.D, director al Programului de Psihodramă la Spitalul Camelback din Phoenix, Arizona; lui Alan Kraus, C.S.W., șef de divizie, departamentul de igienă, Dutchess County, New York și lui René Marineau, Ph.D., profesor de psihologie clinică, Université du Québec à Trois Rivières. Apreciez munca de corector a lui Bette D. McKenna. Jo Salas mi-a oferit un sprijin important în mai multe privințe. În cele din urmă, doresc să-i mulțumesc lui Zerka T. Moreno pentru generozitatea și sprijinul ei neconținute. Orice greșeli sau omisiuni sunt, desigur, responsabilitatea mea.

JONATHAN FOX

Introducere

J.L. Moreno era un om mare, cu o viziune largă. Aria sa de activitate s-a întins dincolo de dezvoltarea unui sistem filosofic comprehensiv; a creat metode de tratament psihoterapeutic, investigație sociologică și de formare. Astăzi, Moreno este cunoscut în primul rând ca părintele psihodramei, o formă de terapie bazată pe jocul de rol. Inițial însă, a obținut recunoașterea pentru activitatea sa inovatoare în lucrul cu grupurile. Fără să fie interesat de mulțime sau de individ, el a ales calea de mijloc, axându-se pe grupul mic, pe care l-a analizat și l-a tratat pe baza unei teorii sofisticate a proceselor de grup, numită sociometrie. Astfel, a extins granița dintre sociologie și psihologie și a fost un pionier al dezvoltării abordării de grup a problemelor de organizare socială și sănătate mintală.

Esența sociometriei se află în ideea conform căreia grupurile au o viață internă proprie și că această viață poate fi înțeleasă cel mai bine analizând alegerile pe care le fac membrii grupului cu privire la ceilalți, în orice moment. Astfel de informații — cine este respins, cine este „vedeta”, care sunt bisericuțele — pot fi utilizate pentru a institui un program de schimbare pozitivă. Fiecare grup, a stăruit Moreno, are sub structura sa vizibilă o structură internă, invizibilă, care este „reală, vie și dinamică”. Mai mult, Moreno considera că toate grupurile au capacitatea de o interconectare transcendentă. Totuși, această stare de iubire și de împărtășire poate fi rareori obținută fără un management priceput al proceselor sociometrice.

La baza întregii activități a lui Moreno în domeniul sociometriei (măsurarea relației), al sociodramei (teatrul grupului)

și al psihodramei (teatrul individului) se află anumite teme comune, prima dintre ele fiind un accent pe joc și pe acțiune. „Omul este un actor“, afirma Moreno. Conceptul lui Moreno de sănătate mentală era bazat pe ideea de personalitate cu mai multe roluri, individul cu un vast repertoriu de roluri și cu flexibilitatea de juca un rol în modul potrivit la momentul potrivit. În același timp, acțiunea era esența abordării lui terapeutice. „Trăsătura esențială a tehnicii psihodramatice a visului este aceea că visul nu este povestit, ci pus în act“, scria el. Chiar și într-un test sociometric, în care membrii grupului își exprimă preferințele pe hârtie, accentul se pune pe schimbarea concretă de status quo: „Adevăratul test sociometric, așa cum l-am planificat, este o categorie revoluționară de investigație. Tulbură grupul dinspre interior. Produce o revoluție socială la scară microscopică.“ Fără un astfel de angajament de acțiune asupra rezultatelor sale, sociometria devine „un instrument inofensiv, sărăcăcios“.

Această „știință a acțiunii“, cum o numea Moreno, este o combatere directă a psihanalizei (Freud a fost mai în vârstă decât Moreno cu o generație). Moreno considera dezagreabilă abordarea lui Freud, din mai multe motive — unul fiind lipsa de interes față de tratamentul de grup. Dar ceea ce pentru Moreno era și mai inacceptabil la Freud era accentul pe cuvânt al psihanalizei. De mai multe ori în scrierile sale, Moreno s-a referit disprețuitor la „divan“ ca loc al terapiei. În contrast, el era dispus să își trateze pacienții oriunde, chiar și „pe stradă“, susținea el. Mai mult chiar, el cerea ca terapia să aibă loc „față în față“, pledând ca terapeutul să devină un „prieten“ al pacientului.

În principal, Moreno credea în întâlnire mai degrabă decât în transfer ca fiind un principiu al vindecării. Acest lucru presupu-

ne un angajament cu intensitate controversată între terapeut, ajutoare terapeutice și pacient. Întâlnire înseamnă „întâmpinare, contact al trupurilor, confruntare, contracarare și bătălie, a vedea și a percepe, a atinge și a intra unul într-altul... într-o manieră primară, intuitivă... o întâlnire la cel mai intens nivel.“ Accentul este pus pe relație mai degrabă decât pe cuvinte, pe un catharsis indus fizic, nu verbal. Este vorba și de aprecierea caracterului imediat al momentului terapeutic care anticipa psihologia gestaltistă.

Axarea activă pe grup a lui Moreno, extrem de personalizată, a reprezentat o cotitură radicală pentru psihiatria anilor 1920 și 1930. Este relevant un incident personal: pe vremea când era tânăr, la Viena, după ce tocmai își luase diploma în medicină, a văzut cum o prostituată este arestată pe stradă. Incidentul l-a tulburat pe Moreno și s-a implicat. Nu era interesat să își impună punctul de vedere cu privire la comportamentul normal sau acceptabil — adică în „vindecarea“ „boliilor“ acestei femei. Mai mult, nu era interesat nici măcar de cazul ei particular. Ceea ce a făcut Moreno a fost să inițieze o serie de întâlniri săptămânale chiar în cadrul specific al prostituatelor, care au funcționat mai degrabă ca ceea ce în ziua de azi numim un grup de conștientizare. El era preocupat să le ajute să identifice propriile probleme și să le stimuleze motivația să găsească soluții. (Desigur, Moreno nu era singurul care lua apărarea prostituatelor; un alt exemplu notabil era Wilhelm Reich.)

Moreno considera că lumea noastră socială, ceea ce el a ajuns să numească atomul social, este extrem de semnificativă pentru sentimentul nostru de stare de bine. Într-un tipar aflat în schimbare permanentă, ne îndreptăm către sau respingem indivizii din atomul nostru social, iar ei, la rândul lor, fac același lucru cu

noi. Dacă suntem izolați, statutul nostru sociometric este redus, iar noi suntem expuși rănilor. Cea mai mare parte din munca lui Moreno a fost direcționată către îmbunătățirea poziției celui izolat.

Un corolar al accentului pus de Moreno pe interacțiune a fost acela că problemele psihologice au, adesea, o bază interactivă. Această descoperire a fost un alt stimul pentru a merge dincolo de tratamentul individului singular. De la începerea mandatului lui Moreno de director al unui centru de tratament prin psihodramă, Beacon Hill, pe care l-a fondat într-un oraș aflat de-a lungul râului Hudson, la nord de New York, în 1936, el a solicitat, atunci când era posibil, să trateze nu doar individul trimis în terapie, dar și membrii atomului social al pacientului — soția, părinții, chiar și iubitul sau iubita (vezi Capitolul 9 pentru un articol pe tema acestei apariții timpurii a abordării sistemice a tratamentului).

Nu îi dis plăcea nici să trateze mai mulți clienți în același timp, chiar și tipuri diferite de clienți. De fapt, din rapoarte personale și din ce se poate spicui din literatură, reiese că avea un geniu eriksonian de a trata o întregă adunare — pacienți, asistenți, audiență (vezi Partea a III-a, „Protocoale”). Totuși, în ciuda accentului pus de Moreno pe grup, metodele pe care le-a dezvoltat prezintă un mare respect pentru persoană. Lucrul la care se întoarce întotdeauna în scrierile sale este capacitatea fiecăruia de a fi creativ și spontan. De altfel, pentru Moreno, spontaneitatea era un proverb. Cu toții avem capacitatea de a acționa nu doar prompt, ci și *adecvat*, ceea ce implică a face ceva nou, mai bun, mai creativ decât înainte.

Chiar și cel izolat are această capacitate. De fapt, interesul lui Moreno față de persoana izolată are un fundament etic pro-

fund. Înspre finele vieții nu a fost un om religios în mod convențional, însă în adolescență a avut o perioadă hasidică. Împreună cu un grup de prieteni, purta barbă, a refuzat să fie plătit pentru servicii și a deschis un adăpost pentru refugiați (vezi Partea a IV-a, „Selecții autobiografice”). În această perioadă el a adoptat numele „Moreno” în locul numelui patronimic „Levi”. Moreno, care era un nume de familie, înseamnă și „rabin șef” și este conținut în rugăciunea ebraică. Tradiția iudeo-creștină îl consideră a fi de valoare, chiar sfânt, pe cel care este umil și lipsit de putere. Astfel, nu a fost un accident faptul că metodele lui Moreno au fost dezvoltate pe vremea când lucra cu copii mici, cu prostituate, cu persoane strămutate, prizonieri și adolescenți delincvenți — populații deja grupate, la îndemână pentru a fi cercetate, probabil, dar și grupuri care merită preocuparea noastră etică.

În psihodramă, un pacient, numit protagonist, este invitat să împărtășească *Eigenwelt*-ul său, sau lumea interioară, privată, indiferent cât de idiosincronică este acesta; în cadrul procesului, este validată individualitatea. Moreno a fost criticat pentru ațâțarea ideilor delirante ale pacienților, însă el a crezut, de fapt, că a acorda permisiunea era opusul fugii de realitate. Pentru cei cu tulburări grave, este un prim pas către a face contact, către o întrevvedere semnificativă dintre terapeut și pacient, fără de care nu este posibil progresul terapeutic (vezi Capitolul 8 pentru un articol despre tratarea psihozelor). Foarte probabil că înțelegerea spontaneității a fost cea care i-a oferit lui Moreno curaj și abilitate de a lucra cu psihoticii; el a reușit să intre în lumea lor, așa cum avea să intre R. D. Laing, decenii mai târziu.

Pentru nevrotic, și chiar și pentru individul sănătos în căutarea de creștere personală, psihodrama este o invitație la autoeli-

berare. Puterea sa este imensă, determinând exaltare pentru cel pregătit și teroare pentru cel slab de inimă. Moreno a fost conștient de forța psihodramei. El a scris că suntem responsabili de „a ne fi teamă de spontaneitatea noastră, la fel cum strămoșilor noștri le era teamă de foc”, un aspect similar cu cel al lui Fromm cu privire la tendința umană de a dori să fugă la perspectiva libertății. Moreno nu avea să fie intimidat de convenții. El a vrut să ofere „tuturor formelor de existență subiectivă, inclusiv cea profetică și cea deviantă, un loc în care să se împlinescă și probabil să se transforme, nestânjenite de restricțiile culturii predominante”. De fapt, el a simțit că „megalomania normalis” a copilului este o calitate pe care ar trebui să o păstrăm și la maturitate, iar scena sa de psihodramă de la Beacon a inclus un balcon, așa încât protagonistul să poată juca rolul lui Dumnezeu. Și-a îndemnat clienții nu doar să spună, ci și să își pună în scenă visele — mai întâi în teatrul terapeutic și mai apoi în teatrul vieții.

Detalii biografice

Moreno s-a născut în 1889 în România, însă a crescut la Viena, capitala Imperiului Habsburgic — un refugiu dublu, din cauza originilor sale evreiești. Era cel mai mare dintre cei șase copii, deștept, un copil tipic pentru vârsta sa, chiar dacă unul izolat. Viena sfârșitului de secol, încordată din cauza unui guvern din ce în ce mai ineficient al unei monarhii rigide (Franz Joseph sărbătorea 50 de ani de domnie în 1908) era ca un parc de distracții Luna Park cu echipament antic — pulsând de freamăt și mortal de periculos. Cultura de acolo era plină de contradicții. Singurul erou posibil era *Omul fără calitate*, titlul celebrului roman al lui Robert Musil, al cărui personaj principal se afla în echilibru pe o axă între seninătatea aventuroasă și disperarea existențială. Hilter s-a maturizat în acest oraș, la fel și Theodor Herzl¹. Wiener Werkstaette producea artă decorativă extraordinară, în timp ce Schiele și Kokoschka inițiază un expresionism agitat. Și pentru că a venit vorba, Kokoschka a început ca dramaturg, însă a renunțat la cuvinte în favoarea picturii. El a fost unul dintre cei mulți implicați într-o dezbateră cu privire la utilitatea limbajului (de înțeles într-un regim pe moarte, decadent) care a avut cea mai elevată expresie în opera lui Wittgenstein *Tractatus logico-philosophicus*, a cărei ultimă propoziție: „Despre ce nu se poate vorbi, despre aceasta trebuie să se păstreze tăcerea”, avea să găsească o paralelă în afirmația lui Moreno cum că actul vine înainte de cuvânt. Este in-

¹ Theodor Herzl (cunoscut și sub numele maghiar de Herzl Tivadar), 2 mai 1860 – 3 iulie 1904, a fost un jurnalist evreu austro-ungar care a înființat sionismul politic modern. (N. t.)

terasant că rolul imaginației a fost, de asemenea, intens dezbătut în această perioadă. Karl Kraus, editor la influenta revistă satirică *Die Fackel*, criticase accentul pus de Freud pe solicitările antisociale ale inconștientului ca fiind doar o altă manifestare a bolii epocii. În opoziție, Kraus a fost de acord cu Schoenberg cum că fantezia este „*fons et origo* ale creativității”. Evident, Moreno era de partea lui Kraus, a lui Schoenberg și a „vișătorilor”, inclusiv Viktor Frankl, care a descoperit, în timpul celui de al Doilea Război Mondial, că a sa capacitate de a imagina un viitor pozitiv, chiar și în circumstanțe inimaginabil de lipsite de speranță, făcea posibilă o alegere aici-și-acum de libertate spirituală și supraviețuire fizică.

Deși Moreno a studiat medicina și psihiatria la Universitatea din Viena în timpul Primului Război Mondial, a fost regizor la al său *Stegreiftheater* (teatrul spontaneității), utilizând pe post de actori mai întâi copiii, apoi adulți. Moreno a considerat această activitate teatrală ca fiind foarte importantă (după ce a emigrat, a închiriat un studio la Carnegie Hall pentru a organiza prezentări a ceea ce el numea „Teatrul de improvizație”). Totuși, în ciuda publicării unei cărți având acest subiect nu mai târziu de 1923, această lucrare cu privire la teatru nu este la fel de concludentă precum celelalte lucrări ale sale. Astfel, contribuția sa în teatru a constat într-o influență personală asupra câtorva persoane care împărtășeau aceleași idei, și care nu erau interesate de piesele de teatru realizate în mod artistic, ci de inventivitatea înnăscută și de dramele spontane „așa cum apar ele, în viața de zi cu zi, în mintea oamenilor simpli.”

Ca tânăr intelectual și profesionist, Moreno a scris și publicat eseuri cu titluri provocatoare, ca de exemplu „Divinitatea ca actor” și „Tăcerea”. A fost, de asemenea, și editorul unei publica-

ții periodice numite *Daimon*, printre persoanele care contribuiau la apariția sa numărându-se Franz Werfel și Martin Buber. A publicat anonim cea mai mare parte a scrierilor sale, un gest paradoxal foarte apropiat de spiritul contemporaneității, din moment ce în ciuda caracterului cosmopolit al Vienei, părea că toată lumea cunoaște pe toată lumea. La momentul în care Moreno — deja medic și psihiatru practicant, având deja formate ideile sale de bază — a ajuns în Statele Unite, urmându-l pe unul dintre frații săi, era gata să ajungă cineva. Atingerea statutului de figură proeminentă a avut loc incredibil de rapid. La începutul anilor 1930, era deja recunoscut pentru activitatea sa din domeniul sociometriei la Penitenciarul Sing Sing, publicată sub titlul „Clasificarea deținuților pe baza metodei de grup” (1931). Afirmările sale au fost citate în *The New York Times*: un articol din 1929, de exemplu, avea titlul „Plan improvizat utilizat în învățământ”. În 1940, inaugurase deja sanatoriul din Beacon (care avea să fie principala instituție de tratament prin psihodramă, timp de 31 de ani), scrisese deja opera sa majoră *Who Shall Survive? A New Approach to the Problem of Human Interrelations* (Cine va supraviețui? O nouă abordare a problemei interrelațiilor umane) și inițiasse o publicație periodică, *Sociometry*.

Pentru Moreno, anii 1930 și 1940 au reprezentat o perioadă fecundă. Printre studenții de la New York și de la Beacon se numărau Fritz Perls, Marion Chace, Eric Berne, Theodore Sarbin și Roland Lippitt. Karl Menninger a vizitat și, ulterior, a instalat un teatru de psihodramă la Spitalul General Winter din Topeka. Consiliul editorial al revistei *Sociometry* îi includea pe Read Bain, John Dewey, Gardner Murphy, Wesley C. Mitchell și George Murdock. Margaret Mead a scris pentru această revistă, la fel și George Gallup, Adolf Meyer, Paul Lazarsfeld, Rudolph Dreikurs, Kurt

Lewin și Charles P. Loomis (un economist din domeniul agriculturii care a implementat procedurile sociometrice în planificarea recolonizării comunităților pentru Autoritatea din Tennessee Valley. Citind numerele revistei *Sociometry* publicate în acea perioadă, este imposibil să nu îți dai seama de influența creatoare de inspirație pe care o avea Moreno asupra unui cerc larg de oameni curioși și dedicați. Tot în această perioadă a scris multe dintre cele mai semnificative articole ale sale.

În 1942, Moreno a înființat American Society for Group Psychotherapy and Psychodrama (Societatea Americană pentru Psihoterapie de Grup și Psihodramă), care a devenit asociația profesională a noului domeniu. Un teatru de psihodramă fusese deja înființat la Spitalul St. Elizabeths din Washington, D. C. În acea decadă, a „fondat” un teatru la Universitatea Harvard, a înființat o a doua mare revistă, numită inițial *Sociatry*, renumită mai apoi *Psychotherapy, Psychodrama and Sociometry*, și a publicat primul dintre cele trei volume intitulate *Psychodrama* (Psihodrama).

S-a căsătorit cu Zerka Toeman, care venise la Beacon Hill pentru a solicita ajutor pentru sora sa. Zerka Moreno a devenit principala asistentă administrativă a soțului ei și eul său auxiliar (consilier terapeutic). Ea urma să aibă o influență semnificativă asupra dezvoltării metodei psihodramatice (a fost co-autor la volumele doi și trei din *Psychodrama*). Faptul că practica actuală a psihodramei s-a dezvoltat considerabil dincolo de lucrările lui Moreno se datorează în mare măsură conducerii Zerkăi Moreno; mai exact, Moreno, cu perspectiva sa sociometrică de durată, a favorizat o abordare sistemică orizontală (vezi Capitolele 15 și 16 pentru exemplificări), în timp ce Zerka Moreno a favorizat o abordare verticală care se

concentrează în mod direct pe o experiență primară trecută. Zerka Moreno a jucat un rol decisiv în formarea generației moderne de studenți în forma catartică a psihodramei, care este astăzi considerată „clasică”.

Punând bazele sociometriei și psihodramei în Statele Unite, Moreno și-a concentrat apoi atenția pe arena internațională: 1954, Primul Congres Internațional de Psihoterapie de Grup, Toronto; 1964, Primul Congres Internațional de Psihodramă, Paris; 1968, Primul Congres Internațional de Sociometrie, Baden, Austria. În 1959, a susținut primul dintre cele două turnee de cursuri din Uniunea Sovietică, iar în 1969 a primit o diplomă de onoare de la Universitatea din Viena. O placă a fost plasată ceremonios pe fosta sa casă din Bad Voslau, un orașel din apropierea Vienei, unde locuise și fusese angajat ca inspector de sănătate publică, înainte de a pleca în Statele Unite.

Moreno a murit în același fel în care a trăit, cu o intenționalitate remarcabilă. Pe când era tânăr, a scris „Nu cunosc teama”; și-a găsit sfârșitul acasă, fără medicamente și, în cele din urmă, fără hrană. A părăsit lumea în mod onorabil, opera sa fiind tradusă în peste zece limbi.

În ciuda sentimentului de măreție — chiar și geniu — pe care l-au simțit mulți care au avut contact cu el, Moreno era o personalitate problematică. Poate tocmai pentru că era atât de creativ, în cazul lui megalomania normalis nu a cunoscut limite. De altfel, a existat o contradicție fundamentală între crezul său cu privire la spontaneitatea neconservată și ceea ce Ernest Becker avea să numească „proiectul său Oedip”, incapacitatea lui de a face distincția între sine și creațiile lui. În confuzia sa, Moreno oscila între mărinimie și paranoia, între gesturi generoase și acuzații de furt profesional.

Nevoia lui Moreno de a avea totul a contribuit la o incapacitate de a-și concentra atenția pe un anumit proiect, fie că era vorba de clinică sau de cercetarea experimentală. Pretenția sa frecventă cum că munca sa este atât „operațională”, cât și „observațională” a îndepărtat simpatizanți potențiali obișnuiți cu o abordare mai riguroasă. De asemenea, nu a fost ușor de acceptat poziția filosofică dualistă care îmbrățișa atât pozitivismul logic, cât și existențialismul religios.

În ciuda egocentrismului său, este incontestabil faptul că Moreno a fost un practician germinal din fruntea mișcării grupurilor de întâlnire și a abordării psihoterapeutice orientate pe grup. Întinderea și complexitatea a ceea ce a dezvoltat el a făcut inevitabil ca descoperirile sale să fie adoptate treptat și, adesea, în formate mai simple. A avut loc și o întrebuițare greșită, ca de exemplu administrarea de teste sociometrice care nu includeau și un segment acțional (numită uneori sociometrie „rece” și fiind aproape întotdeauna o manipulare), grupuri de întâlnire care acordau importanță expresivității, și nu transcendenței, precum și jocul de rol, care ignora tehnica-cheie de inversare a rolului.

Însă o altă contradicție filosofică este că Moreno a fost determinat să își aștearnă ideile pe hârtie, în ciuda loialității sale față de acțiune în defavoarea intelectului. Putem fi recunoscători pentru acest lucru, și totuși această binecuvântare nu este una pură. Deși textele scrise ale lui Moreno sunt în cantitate considerabilă, cea mai mare parte dintre ele le-a publicat pe cont propriu. Lucrările sale nu au fost editate și nici distribuite în mod profesionist — spre frustrarea din ce în ce mai mare a celor interesați de ideile sale. Prin urmare, scopul acestui volum este de a-i oferi cititorului o perspectivă de ansamblu asupra operei lui Moreno, într-un format compact. Chiar și așa, aria de interes a